
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.26.2021.147>

UDK: 622.3(497.5)“1941/1945“

Pregledni članak

Primljen: 18. X. 2021.

Prihvaćen: 8. XI. 2021.

IVICA HALAPIR – PETAR BAŠIĆ

Hrvatski državni arhiv, Zagreb – Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera
u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ihalapir@arhiv.hr – pbasic@foozos.hr

USTROJ TIJELA UPRAVE ZA POSLOVE RUDARSTVA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Sažetak

Autori u članku s gledišta povijesti ustanova obrađuju ustroj tijela uprave nadležnih za poslove rudarstva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Za poslove rudarstva u početku je bilo nadležno Ministarstvo šumarstva i rudarstva NDH da bi, poslije njegova ukinuća u listopadu 1942. godine, navedene poslove preuzelo Ministarstvo narodnoga gospodarstva. U listopadu 1943. godine ponovo se osniva Ministarstvo šumarstva i rudarstva te preuzima poslove rudarstva u svoju nadležnost. Unutar nadležnoga Ministarstva za poslove rudarstva bio je zadužen Odjel za rudarstvo i kovinarstvo, da bi se to u listopadu 1942. godine podiglo na višu razinu osnivanjem Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo. Tim upravama i ministarstvima bile su podređene posebne rudarske ustanove, rudarska glavarstva, rudarske škole, rudarske uprave, Ravnateljstvo državnih rudarskih poduzeća u Sarajevu s područnim rudnicima, državne solane, tvrtka Hrvatski rudnici i talionice d.d. Sarajevo, glavne bratinske blagajne s podređenim mjesnim bratinskim blagajnama, privatni rudnici i kamenolomi. Na području NDH poslove rudarstva regulirali su Opći rudarski zakon iz 1854. za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju te Rudarski zakon za Bosnu i Hercegovinu iz 1881. Iako su oba ova zakona počivala na liberalističkome načelu slobodna rudarenja, NDH je odmah

u početku postavljanjem državnih povjerenika u rudarska i metalurška poduzeća stavila rudarstvo pod državni nadzor i posvemašnju kontrolu. To isto učinili su i Nijemci koji su trebali rude iz Bosne i Hercegovine za proizvodnju oružja.

Ključne riječi: Nezavisna Država Hrvatska; tijela uprave; rudarstvo; 1941. – 1945.

Uvod

U članku su s gledišta povijesti ustanova pregledno prikazani rezultati istraživanja ustroja tijela uprave nadležnih za poslove rudarstva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Osim analize arhivskoga gradiva, koje se nalazi u Hrvatskome državnom arhivu, u radu su obrađeni i ustrojbeni propisi objavljeni u službenim glasilima, službeni shematizmi te predmetna znanstvena i stručna literatura. O rudarstvu kao tehničkoj znanosti, kao i o njegovu historijatu, do sada je objavljeno mnoštvo članaka, poglavito u *Rudarsko-geološko-naftnome zborniku*, koji je počeo izlaziti 1989. godine. O samim tijelima rudarske uprave te njihovu ustroju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj do sada su objavljene neke studije uglavnom u sklopu istraživanja u svezi s pojedinim gledištima rudarskoga poslovanja i legislative ili rudarskih poduzetnika. Tako je u tome kontekstu objavljen veći broj članaka kojima glavna tema nisu bila tijela rudarske uprave i njihov ustroj, ali se ona ipak ukratko i sporadično spominju. Najvažnije podatke o tijelima rudarske uprave daju u svojim radovima Berislav Šebečić, naš najistaknutiji istraživač rudarske povijesti, te Mira Kolar-Dimitrijević. Nadasve najbolji prikaz ustroja Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo dala je viša arhivistica HDA Angelika Milić u obavijesnome pomagalu koji je izradila 2006. za potrebe korisnika u Hrvatskome državnom arhivu pod nazivom *Obavijesno pomagalo za podfond HR HDA 222.II Ministarstvo šumarstva i rudarstva. Glavno ravnateljstvo za rudarstvo 1941 – 1945.*

1. Općenito o rudarstvu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Prije osnivanja NDH postojale su rudarske prvostupanijske vlasti: Rudarsko glavarstvo u Zagrebu za područje bivše Savske banovine, Rudarsko glavarstvo u Splitu za područje bivše Dalmacije, Rudarsko glavarstvo u Mostaru za onaj dio Bosne i Hercegovine koji je pripao bivšoj Banovini Hrvatskoj i Rudarsko glavarstvo u Sarajevu za ostali dio Bosne i Hercegovine. Ova podjela područja prvostupanijskih rudarskih vlasti ostala je i u NDH s tim da je poslove rudarskoga glavarstva za Dalmaciju vršila Ispostava Rudarskoga glavarstva u Sinju¹, a poslove Rudarskoga glavarstva za Srijem ponovno je preuzelo Rudarsko glavarstvo u Zagrebu. Rudarska glavarstva kao prvostupanijske rudarske vlasti obavljale su poslove rudarskoga nadzora nad državnim i privatnim rudarskim poduzećima (tehnički nadzor). Poslove vrhovnoga rudarskog nadzora obavljao je, do osnivanja Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo, Odjel za rudarstvo i kovinarstvo Ministarstva šumarstva i rudarstva. Navedeni Odjel obavljao je i poslove vrhovne uprave nad državnim rudarskim poduzećima i onim rudarskim poduzećima gdje je država imala udjele u bilo kojemu obliku.

Državni rudnici i talionice nalazili su se većinom u središnjemu dijelu Bosne i Hercegovine (u porječju rijeke Bosne) te je svim državnim rudnicima u NDH upravljalo Ravnateljstvo državnih rudarskih poduzeća u Sarajevu², kao središnja uprava, dok su pojedinim rudnicima upravljale uprave koje su se nalazile na samim rudnicima: Mostar, Kakanj, Kreka, Bukinje, Banovići, Radin i Litva, Ugljevik i Mezgraja, Vrdnik Banja Luka

¹ Zakonskom odredbom o područjima rudarskih glavarstava od 5. listopada 1942. godine ukida se Ispostava rudarskoga glavarstva u Sinju, a njezine poslove preuzima Rudarsko glavarstvo u Zagrebu. Isto tako ukida se Rudarsko glavarstvo u Mostaru, a njegove poslove preuzima Rudarsko glavarstvo u Sarajevu. Usp. NN 226/1942. Padom Italije 1943. godine ponovno je uspostavljeno Rudarsko glavarstvo u Splitu. Usp. ANGELIKA MILIĆ, *Obavijesno pomagalo za podfond HR HDA 222.II Ministarstvo šumarstva i rudarstva. Glavno ravnateljstvo za rudarstvo 1941 – 1945.*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2006., str. 6.

² Odredbom ministra šuma i ruda od 3. svibnja 1941. godine dotadašnji naziv „Direkcija državnih rudarskih preduzeća u Sarajevu” mijenja naziv u „Ravnateljstvo državnih rudarskih poduzeća u Sarajevu”. Usp. NN 19/1941.

i Maslovare, Nova Gradiška i na solanama Kreka i Simin Han. Ugljenokopi Breza i Zenica, rudnik željeznih rudača i željezara u Varešu te rudnik željeznih rudača u Ljubiji³ bili su izdvojeni iz državnih rudarskih poduzeća i sa željezaram u Zenici udruženi u dioničko društvo, koje je u NDH promijenilo naziv u Hrvatski rudnici i talionice (Hrutad) d. d. u Sarajevu⁴, čije se glavno ravnateljstvo nalazilo u Sarajevu, a pojedinim rudnicima upravljale su uprave koje su se nalazile na samim rudnicima, odnosno željezarama. Vlasnik dionica Hrvatskih rudnika i talionica bio je NDH te je poslove vrhovne uprave i za ta poduzeća obavljao Odjel za rudarstvo i kovinarstvo Ministarstva šumarstva i rudarstva. Isto tako Odjel za rudarstvo vrhovnu upravu nad rudarskim posjedom obavljao je rudarske udružbe „Bosnia”⁵, čiji su udjeli pripadali NDH, koja je

³ Opširnije o rudniku Ljubija vidi: MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Rudnik željezne rude ‘Ljubija’ za vrijeme okupacije,” u *Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovici) 27. i 28. oktobra 1977. godine u okviru proslave Titovih jubileja i 35-godišnjice kozarske epopeje*, Joco Marjanović (ur.) Prijedor: Nacionalni park Kozara, 1980., str. 363-377.

⁴ Zakonskom odredbom o dioničkome društvu „Hrvatski rudnici i talionice” od 20. svibnja 1941. akcionarsko društvo „Jugoslavenski čelik” sa sjedištem u Sarajevu pretvoreno je u dioničko društvo „Hrvatski rudnici i talionice” (HRUTAD). Usp. NN 32/1941. Hrvatski rudnici i talionice d.d., Glavno ravnateljstvo Sarajevo u svome sastavu imalo je sljedeća poduzeća: Rudnici željezne rude u Ljubiji i Vareš-Majdanu, Rudnici uglja u Zenici i Brezi, Talionica i ljevaonica u Vareš-Majdanu, Čeličana, valjaonica, žičara i mehanička radionica u Zenici. Prodaju svih proizvoda u državi vršilo je Glavno ravnateljstvo Hrvatskih rudnika i talionica d.d. Sarajevo, a u inozemstvu Glavno ravnateljstvo za rudarstvo. Raspodjelu ugljena vršio je Ured za raspodjelu rudarskih proizvoda u Zagrebu. Vlasnik svih dionica HRUTAD-a bila je Nezavisna Država Hrvatska. Usp. Ogllašujte u Hrvatskom šumarskom listu, *Hrvatski šumarski list* 67, br. 4, 1943., str. 130. HRUTAD Sarajevo zapošljavao je oko 8.500 radnika i oko 400 službenika s ukupnim godišnjim prometom od oko 1 milijarde kuna. Usp. HR-HDA-222.II. MŠR GRR, Kratak prikaz Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo od 27. studenoga 1942. o hrvatskom rudarstvu sa stanjem na 25. studenoga 1942. (kut. 1).

⁵ Zakonskom odredbom o razrješenju zakupnih ugovora o rudarskim pravima države i rudarske zadruge „Bosnia” od 4. srpnja 1941., razriješeni su svi ugovori, kojima su rudarska prava države i rudarske zadruge „Bosnia” na području NDH ustupljena ili izdana u zakup radi istraživanja ili iskorištavanja. Pokretnine i nekretnine za obavljanje rudarskih radova preuzela je država uz naknadu. Provedba ove odredbe povjerena je Ministarstvu šumarstva i rudarstva. Usp. NN 67/1941.

posjedovala rudnik manganove rude u Cevljanovićima kod Semizovca, željezničke postaje na pruzi Brod-Sarajevo. Odjel za rudarstvo i kovinarstvo upravljao je i rudarskim školama u NDH, koje su postojale u Varaždinu i Zenici.

Možemo zaključiti da je Odjel za rudarstvo i kovinarstvo obavljao dvostruke poslove: vrhovnoga rudarskog nadzora nad svim rudarskim poduzećima – državnim i privatnim – i poslovima, koji su spadali pod rudarske zakone, kao i nad rudarskim školstvom, rudarskim osiguranjem i tehničko-zdravstvenom zaštitom osoblja te poslove vrhovne uprave nad svim državnim rudištima, državnim rudarskim poduzećima i ustanovama, gdje se država pojavljivala kao vlasnik i poduzetnik. Što se privatnih rudarskih poduzeća tiče, stanje u prvoj polovici 1942. godine bilo je sljedeće:

1. Kameni ugljen vadio se do osnivanja NDH u Majevidi, izdanomu u zakup Montaniki d. d. u Zagrebu. Proizvodnja se kretala od 20 do 30 vagona dnevno. Zbog nerentabilnosti rad na ovome ugljenokopu bio je obustavljen. Zaposleno je bilo oko 900 radnika.

2. Mrki ugljen:

- a) Siverić-Velušić bio je najveći privatni ugljenokop u NDH s dnevnom proizvodnjom od oko 50 vagona. Ugljen je pripadao talijanskomu kapitalu, gdje se većinom i izvezio. Zaposleno je bilo oko 800 radnika.
- b) Kljake je bio manji rudnik u kotaru Knin s dnevnom proizvodnjom od oko pet vagona.
- c) Tušnica je bio mali rudnik s dnevnom proizvodnjom od četiri vagona za potrebe stanovništva Livna, Duvna i okolice.
- d) Drvar je bio mali rudnik s dnevnom proizvodnjom oko sedam vagona za potrebe tvornice celuloze u Drvaru.
- e) Rudopolje je bio mali rudnik koji je radio za potrebe Destilacije drva d. d. Teslić.

- f) Doberlin je bio srednji rudnik s dnevnom proizvodnjom od oko 30 vagona. Nalazio se u Lješljanima. Pripadao je Prvoj hrvatskoj štedionici, a imao je oko 700 zaposlenih radnika.
- g) Bijele vode bio je neznatan privatni ugljenokop kod Kaknja.
- h) Kukavica kod Rogatice bio je mali rudnik mrkoga ugljena s dnevnom proizvodnjom od deset vagona. Pripadao je društvu „Karbon” d. d. Sarajevo.
- i) Đurđevik je bio najveći ugljenokop u području Banovići-Đurđevik južno od Tuzle s dnevnom proizvodnjom od oko 40 vagona.
- j) Golubovec Novi podno Ivančice imao je dnevnu proizvodnju od 25 do 30 vagona. Zaposleno je bilo 700 radnika.
- k) Golubovec Stari nalazio se istočno od rudnika Golubovec Novi s dnevnom proizvodnjom od 10 do 15 vagona. Zaposleno je bilo 300 radnika.
- l) Radoboj nalazio se zapadno od ugljenokopa Golubovec Novi s dnevnom proizvodnjom od 20 vagona. Zaposleno je bilo oko 500 radnika.
- lj) Budinščina podno Ivančice s dnevnom proizvodnjom do 20 vagona. Zaposleno oko 500 radnika. Pripadao je belgijskomu kapitalu (Udruženi rudnici i talionice).
- m) Straža je proizvodio dnevno oko pet vagona za potrebe Tvornice Stakla, kojoj je rudnik i pripadao.
- n) Marija-Završje bio je manji ugljenokop.

3. Lignit:

- a) Ugljenici Sv. Martin (proizvodnja 10 vagona dnevno) i Peklenica (proizvodnja 20 vagona dnevno) u Međimurju proizvodili su lignit najbolje kakvoće u NDH. Ugljen je većinom prevožen u Štajersku.⁶

⁶ *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske, 10. 4. 1941. – 10. 4. 1942.* uključuje podatke o rudnicima iz Međimurja unatoč mađarskoj okupaciji toga teritorija.

- b) Ivanec je bio najveći privatni ugljenokop lignita u NDH s dnevnom proizvodnjom od 30 vagona. Pripadao je njemačkomu kapitalu. Zaposleno je oko 450 radnika.
- c) Ladanje Donje kod Varaždina proizvodio je dnevno 20 vagona. Proizvodi su većinom otpremani u Njemačku.
- d) Bregi u Podravini proizvodio je dnevno oko 20 vagona.
- e) Pitomača u Podravini proizvodio je dnevno 15 vagona.
- f) Bedekovčina, Bili Brig, Carevdar, Cerje Tužno, Mišulinovac, Jertovac, Kamenik, Kravarsko, Kunovec, Kupa-Glina, Lađevac, Lanište, Pešćeno, Topusko, Glogovnica, Subotica i Košute bili su manji rudnici s proizvodnjom po koji vagon dnevno.

4. Zemno ulje:

- a) U Međimurju kod Selnice i Peklenice⁷ proizvodnja je prelazila jedan vagon dnevno.
- b) Petrolej d. d. Zagreb (njemački kapital) vadio je naftu u Gojlu kod Kutine i kod Ludbrega.
- c) Uljanik d. d. Zagreb proizvodio je zemni plin na području Bujavice i Gojla kod Kutine.

5. Metali:

- a) Privatni rudnici u kotaru Prijedor, Tomašica i Rasavci, Majstor u kotaru Dvor i Slavsko Polje i Vojišnica u kotaru Vojnić proizvodili su male količine željezne rude.
- b) Kod Blagaja dobivala se željezna troska.
- c) Privatne talionice željezne rude nalazile su se u Capragu, Topuskom i Bešlincu.
- d) Kod Čevljanovića, Konjica, Ozrena-Bukovika, Ivanjske, Slavskoga Polja i Ivanca dobivane su male količine mangana.

⁷ Isto.

- e) Rudnike boksita imali su: Kontinentalno bauksitno rudokopno i industrijsko d. d. Zagreb (Kalun kod Drniša, Knež-Polje u općini široki Brijeg), Jadransko primorski bauksit d. d. Split (Jasenice kod Obrovca), Adria-bauksit, rudarsko i industrijalno d. d. Drniš (kod mjesta Umci u općini Drniš), Dalmatia-bauksit, d.s.o.j. Split (kod mjesta Visoka u blizini Sinja, te Široki Brijeg), Ugrovača rudarsko d. d. Zagreb (Široki Brijeg), Rudnica d. d. (rudnik Rudnica u općini Vojno kotara Mostar) te rudnici boksita oko Krupe.
- f) U Lozovcu kod Šibenika bila je izgrađena tvornica aluminija, ali je ostala izvan područja NDH.⁸

Godine 1941. proizvedeno je u NDH: 8.754 tona kamenoga ugljena, 1,776.997 tona mrkoga ugljena, 754.207 tona lignita, 454.800 tona željezne rude, 216.737 tona boksita, 4.168.610 hl solne vode, 51.135 tona soli, 2.362 tone nafte, 4.448.265 m³ zemnoga plina, 3.624 tona mangana.

Godine 1942. proizvedeno je: 839 tona kamenoga ugljena, 1,579.648 tona mrkoga ugljena, 765.933 tona lignita, 196.134 tona željezne rude, 235.364 tona boksita, 4.197.466 hl solne vode, 54.361 tona soli, 9.763 tona nafte, 3.848.911 m³ zemnoga plina, 164 tona mangana.⁹

Krajem 1942. godine u NDH u rudarskoj je i talioničkoj struci bilo zaposleno oko 30.000 radnika.¹⁰ Rudarska i talionička proizvodnja u NDH sastojala se od mineralnoga ugljena, željeznih ruda, zemnoga ulja (nafte), boksita (aluminijske rude), slane vode i kuhinjske soli. U proizvodnji mineralnoga ugljena bilo je oko 18.000 radnika te produkcijom mrkoga ugljena i lignita od oko 200.000 tona mjesečno, ili oko 2,500.000 tona godišnje, od toga 75 % mrkoga ugljena, a 25 % lignita.

⁸ *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske, 10.4.1941.-10.4.1942.*, Zagreb, Državni izvještajni i promičbeni ured, 1942., str. 289-301.

⁹ HR-HDA-529. HDB, Traktat o privrednom pitanju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (kut. 179). U *Spomen-knjizi prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske* spominju se za 1941. nešto različiti podaci.

¹⁰ U godini 1941. prosječan broj zaposlenih u rudarskoj i talioničkoj industriji iznosio je 24.289, od toga u rudarskoj industriji 21.692, a u prerađivačkoj industriji 2.597 radnika. Kod državnih rudarskih poduzeća bilo je u toj godini zaposleno 13.592 rudarskih i talioničkih radnika, a kod privatnih poduzeća 10.705. Usp. *Spomen-knjiga*, str. 296.

Od cjelokupne proizvodnje otpadalo je otprilike 2/3 na državne rudnike. Najvažniji i najveći državni ugljenici (hrvatski rudnici i talionice) bili su: Kreka s tuzlanskim i živiničkim ugljenim bazenom, srednjo-bosanski ugljeni bazen sa Zenicom, Kaknjem i Brezom, mostarski bazen s ugljenikom u Mostaru, bazen župe Vuka s Vrdnikom. Najvažniji privatni ugljenici bili su: Đurđevik kod Tuzle, Begov Potok kod Tuzle, Ivanec, Ladanje Donje, Stari i Novi Golubovec i Radoboj.

Godišnja proizvodnja željezne rude iznosila je oko 500.000 tona (mjesečno oko 45.000 – 50.000 tona). Cjelokupna proizvodnja dolazila je iz državnih rudnika (Ljubija i Vareš), odnosno iz Hrvatskih rudnika i talionica d. d. Broj zaposlenih radnika na proizvodnji željezne rude iznosio je oko 1.700. Željezna ruda iz Ljubije 90 % prevozila se u Njemačku, Mađarsku i Italiju, a samo oko 10 % te rude talilo se u Talionici u Capragu kod Siska.

Kada je riječ o sirovome željezu, ono se proizvodilo iz vlastitih ruda u državnoj željezari u Varešu i u talionici u Capragu. Male privatne talionice sirovoga željeza u Topuskom (Vranovina) i u Bešlincu nisu radile još od 1941. zbog akcija jedinica Narodnooslobodilačke vojske (NOV). Mjesečna proizvodnja sirovoga željeza iznosila je prosječno oko 6.000 tona mjesečno. Talionica u Capragu talila je željezne rude iz Ljubije. Željezara Vareš proizvodila je iz sirovoga željeza razni željezni lijev, kao npr. vodovodne cijevi i armature, te komercijalnu lijevanu robu (željezne cijevi, roštilji, ploče za štednjake i sl.). U željezari u Varešu zajedno s rudnikom željezne rude bilo je zaposleno oko 1.400 radnika, a u Capragu oko 250 – 350 radnika. Produkcija željezare u Zenici kretala se krajem 1942. godine oko 5 – 6.000 tona čelika mjesečno, što je bilo samo 70 % iskorištenosti kapaciteta. Razlog je bio taj što nije bilo dovoljno staroga željeza u NDH. U željezari u Zenici bilo je zaposleno oko 3.000 radnika.

Mjesečna proizvodnja zemnoga ulja (nafte) i zemnoga plina iznosila je krajem 1942. godine oko 1.000 tona nafte i oko 400.000 kubnih metara zemnoga plina. Glavna proizvodnja nafte nalazila se na Gojlu kod Kutine, gdje se dobivao i zemni plin. On se, također, dobivao u Bujavici kod Lipika. Male količine nafte dobivale su se u blizini Požarnice kod

Tuzle na državnome zemljištu. Glavni proizvođač nafte bila je njemačka tvrtka Petrolej d. d. koja je imala velike koncesije u Hrvatskoj. Koncesiju za naftu u Hrvatskoj imali su i talijani (AGIP), no do kraja 1942. godine još nisu počeli s istraživanjem.

Aluminijska ruda (boksit) nalazila se u Hercegovini, Dalmaciji i sjeverozapadnoj Bosni. Krajem 1942. godine proizvodnja boksita iznosila je mjesečno oko 25.000 tona. Proizvodnja je bila neredovita, jer je prijevoz bio izuzetno otežan zbog nestašice vagona, benzina, guma, zbog slabe prehrane radništva itd. Glavni proizvođači bili su njemačke tvrtke i NDH, koja je proizvodila boksit u Čitluku kod Mostara. Njemačke potrebe za boksitom poticale su proizvodnju boksita još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, a time i u bosanskohercegovačkim rudnicima.¹¹ Njemačko tržište gladno za boksitom pridonosi tomu da je u 1938. godini Kraljevina Jugoslavija po proizvodnji već bila postala četvrti svjetski proizvođač te rudače, s više od 32 % europske proizvodnje, a čitava proizvodnja od 380.000 tona izvozila se u Njemačku.¹² Od toga su bosanskohercegovački rudnici pridonosili s oko 45 %.

NDH je odmah početkom rata sklopio jedan okvirni međunarodni ugovor s Njemačkom, prema kojemu su dvije njemačke tvrtke V. A. W. (*Vereinigte Aluminium-Werke*) i HANSA – *Leichtmetall* preuzele obvezu da u zajednici s NDH osnuju tvornice glinice i aluminija, svaka s 50 % dionica. Na rudnicima boksita radilo je oko 2.500 radnika. Najvažniji proizvođači boksita bile su privatne tvrtke: AdriaBauxit d. d. (proizvodnja kod Drniša), Kontinentalno boksitno društvo (rudnici kod Drniša i u Hercegovini), Ugrovača d. d. (rudnici u Hercegovini) i Dalmacija d.s.j. (rudnici u Hercegovini). U pozadini ovih tvrtki nalazile su se većinom njemačke tvornice aluminija.

Slana voda i kuhinjska sol proizvodile su se u državnoj rudarskoj solani u Kreki kod Tuzle (plus Simin-Han kod Tuzle). Godišnje se slane vode proizvelo oko 4,500.000 hektolitara. Od toga se jedan dio upotrebljavao s varenjem u tavama za proizvodnju jestive soli, čija je proizvodnja

¹¹ SEKA DRLJAČA, „Bosanskohercegovački boksit kao strateška sirovina (1918 — 1945)“, Časopis za suvremenu povijest, br. 2, 1999., str. 344.

¹² Isto.

iznosila oko 450 vagona mjesečno. Ostali dio prodavan je Tvornici soda-amonijak u Lukavcu kod Tuzle, koja je bila važan proizvođač amonijačne sode. U solanama u Kreki i Simin-Hanu bilo je zaposleno oko 1.000 radnika. U NDH su postojale još i dvije male morske solane u Stonu i Pagu, ali one su spadale pod upravu državnih monopola.

Proizvodnja ugljena u NDH krajem 1942. godine bila je prilično ometana zbog akcija jedinica NOV, pada radnoga učinka od 25 do 30 % uslijed slabe prehrane i povećanih bolesti, kronične nestašice vagona i lokomotiva, a osobito u Bosni, kao i zbog pretrpanosti željezničkih postaja, preopterećenosti željezničkoga osoblja, čestih napada NOV na željezničke pruge, vlakove, postaje itd. Najveća nesigurnost krajem 1942. godine bila je u okolini sljedećih rudnika: Carev Dar, Lepavina, Rasinja, kod Koprivnice, Mišulinovac, Pitomača, rudnici oko Nove Gradiške, Ljubija kod Prijedora, gdje su se vodile ogorčene borbe s jedinicama NOV. Također, često su bile uznemiravane i okoline Kaknja, Ivanca, Ivanova Polja itd. Vojna osiguranja raznih rudnika nisu bila dovoljna.¹³

Glavno pitanje ugljena u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nije bilo toliko u svezi s proizvodnjom, koliko je bilo u svezi s prometom i sastojalo se u tome da su sve ugljeno-rudarske kotline bile u Bosni, da je glavna proizvodnja bila u Bosni, a da je glavna potrošnja bila u užoj Hrvatskoj i Slavoniji. Pri tome udaljenosti od mjesta proizvodnje do mjesta potrošnje nisu bile tako velike. Glavna poteškoća prometne naravi bila je u tome što su pruge bosanskih željeznica bile uskotračne, pa se pri prijevozu ugljena iz Bosne u Hrvatsku morao vršiti pretovar, a onaj koji se vršio u Brodu n/S nije bio mehaniziran, nego su ga obavljali radnici.

Prema izvješću, koje su 28. travnja 1943. načinili inž. Nikola Belančić, pročelnik Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo, inž. Kučan i inž. Bertolan iz Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo i inž. Dizdarević iz Središnjice za gorivo, trgovine uglja, tadašnja potrošnja samo mrkoga ugljena u Hrvatskoj i Slavoniji iznosila je 1,650.000 tona godišnje ili 460 vagona od po 10 tona dnevno, tj. koliko je iznosio maksimalni kapacitet pretovara u Brodu. Prema tomu, kada bi se htjele podmiriti tadašnje potrebe

¹³ HR-HDA-222.II. MŠR GRR, Kratak prikaz Glavnog ravnateljstva za rudarstvo od 27. studenoga 1942. o hrvatskome rudarstvu sa stanjem na 25. studenoga 1942. godine (kut. 1).

za ugljenom, koje su bile mnogo ispod normalnih vrijednosti, samo dovozom iz Bosne, u Brodu se ne bi mogao vršiti nikakav drugi pretovar, nego samo ugljena iz Bosne. U tome slučaju pretovar bi se mogao vršiti samo u jednome smjeru (Bosna – Hrvatska), a ne u drugome (Hrvatska – Bosna), što u praksi nije moglo biti, jer onda drugoga prometa između Hrvatske i Bosne i ne bi bilo osim u ugljenu. Razlika, tj. manjak, koji je nastao u ugljenu u užoj Hrvatskoj podmirivao se tada vrlo malim dijelom domaćim rudnicima između Drave i Save i većim dijelom uvozom, u prvome redu iz Trbovlja. Ove okolnosti imale su dvije neposredne gospodarske posljedice:

1) Uža Hrvatska i Slavonija nije se mogla u potrebnim količinama opskrbiti bosanskim ugljenom, jer osim pretovara u Brodu nije bilo drugih mogućnosti prijevoza.

2) Bosanski rudnici nisu mogli u dovoljnoj mjeri iskoristiti svoj kapacitet proizvodnje.

Glavno ravnateljstvo za rudarstvo tražilo je izlaz iz toga položaja u gradnji pruge normalna kolosijeka Brčko-Tuzla. Tada je, naime, postojala pruga normalna kolosijeka Vinkovci-Brčko. Projektirana pruga Brčko-Tuzla iznosila bi samo 73 kilometara. Zakonska odredba o građenju ove pruge donesena je već 20. srpnja 1942. godine prema kojoj se ona morala „žurno izgraditi”. Zajedno s novim mostom preko Save ova bi pruga zapala 600,000.000 kuna vrijednosti sredinom 1942. Gradnja pruge trebala je otpočeti već 1942. i završiti polovicom 1944. (zajedno s postavljanjem novog mosta), ali do sredine 1943. godine nisu bili otvoreni krediti niti za prvi odsjek pruge Brčko-Selo Bukovac od 12 km u iznosu od 100 milijuna, tako da nikakvi radovi na ovoj pruzi nisu ni započeli. Uz plan ove pruge učinjen je i daljnji plan za njezin nastavak od Tuzle do Zenice preko Lukavca i Hrga (40 kilometara), dalje do Zavidovića (17 kilometara) i do Zenice (60 kilometara), u svemu za 117 kilometara. Tako bi se glavne ugljeno-rudarske kotline Bosne vezale prugama normalnog kolosijeka sa sjevernom Hrvatskom i dalje s Južnom Ugarskom (Bačkom) koja uopće nije imala ugljena. Ova pruga nije bila važna samo zbog dopreme ugljena, nego i zbog ostale industrije koja se tu razvijala

(sol, soda, željezo, drvo), zatim za poljodjelske, stočarske i voćarske djelatnosti toga kraja.¹⁴

Rudna industrija na području NDH imala je važno mjesto u planovima Nijemaca koji su trebali rude iz Bosne i Hercegovine za proizvodnju oružja, osobito hercegovačkoga boksita. Tek su teška bombardiranja zaustavila eksploataciju najvažnijih rudnika. Za potrebe Nijemaca eksploatirali su se ugljenokopi Kakanj, Breza, Zenica, Banovići i Tuzla, ležišta boksita kod Mostara i jedan u Bosni, a željezo se u potpunosti prerađivalo u Zenici i Varešu za njemačke potrebe.

Proizvodnja mineralnoga ulja i željeza bila je pod njemačkom kontrolom pa su Nijemci stavili svoga povjerenika čak i u Željezaru u Ca-pragu. Tako su postupili i u svim drugim rudarskim poduzećima Bosne. Proizvodnja mostarskoga boksita i željezne rude iz Ljubije uvećavala se kako su napadi saveznika na Njemačku postajali sve žešći.¹⁵ Osim savezničkoga bombardiranja, kao što je već rečeno, i jedinice NOV sa svoje strane činile su od samoga osnivanja NDH velike napore da zaustave proizvodnju u rudnicima, što im je često i uspijevalo. Također, ne smijemo zanemariti i četničke diverzije na bosanskim rudnicima.¹⁶ Zbog toga su osiguranje nekih rudnika morali preuzeti njemačka vojska te vojska NDH, no često ni to nije bilo dovoljno da sačuva rudnike.¹⁷

¹⁴ HR-HDA-529. HDB, *Traktat o privrednom pitanju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (kut. 179)

¹⁵ MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Hrvatsko gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj,” *Časopis za suvremenu povijest* 27, br. 3, 1995., str. 533-535.

¹⁶ Na 4. sjednici užega Odbora za gospodarstvo i promet Hrvatskog državnog sabora, održanoj 8. lipnja 1942., spomenuto je da su četnici srušili nekoliko dobrih rudnika kao u Lešljani-ma, Maslovarama, Majejvici, Rogatici itd. Usp. HR-HDA-211. HDS NDH, Odbor za narodno gospodarstvo i promet (kut. br. 30).

¹⁷ Tako npr. 6. ožujka 1942. ministar šumarstva i rudarstva NDH spominje u svome izvješću o stanju u Rudniku Ljubija da je do tada rudnik osiguravala njemačka vojska sa svojim posadama u Ljubiji i Prijedoru, te vojska NDH tako, da je bilo u Ljubiji oko 150 dobro naoružanih njemačkih vojnika, a uz to i jedna satnija domobrana. Vojska NDH povučena je iz Ljubije još u siječnju 1942., a kasnije se povukla i njemačka vojska. Tako je cijelo osiguranje ostalo na hrvatskim radnicima, koji nisu bili niti dovoljno naoružani, a niti sposobni za ikakvu ozbiljniju obranu. Usp. HR-HDA-222.II. MŠR GRR, ur.br. taj. 440/42., Potreba osiguranja rudnika Ljubija (kut. 5).

2. Važeća zakonska regulativa za poslove rudarstva

Na području NDH vrijedio je *Opći rudarski zakon* iz 1854. za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju i *Rudarski zakon za Bosnu i Hercegovinu* iz 1881. Oba ova zakona počivala su na liberalističkome načelu slobodnoga rudarenja. Namjera je bila da rudarstvo bude pristupačno što većemu broju poduzetnika. Zakoni su pretpostavljali da će svaki rudarski poduzetnik imati i istinsku namjeru da dobivene terene doista istraži u svrhu rudarske proizvodnje.¹⁸

Prvi od navedenih zakona zakon proglašen je 23. svibnja 1854. godine pod nazivom *Obći austrijski zakon rudarski*. Navedeni *Zakon* stupio je na snagu 1. studenoga 1854. godine. *Rudarski zakon* ustanovljavao je koje se minerale i pod kojim uvjetima moglo slobodno tražiti i iskapati te povlastice i dužnosti koje su bile povezane s iskapanjem ruda. Rude se nisu smjele tražiti niti vaditi bez dobivene povlastice za to od rudarskih vlasti. Na temelju čl. 133. posjednici rudnika koji su htjeli na površini zemlje graditi mostove, željeznice i druge gradnje trebali su ishoditi od političke vlasti propisanu dozvolu za građenje i objaviti rudarskoj vlasti, čim je gradnja bila dovršena. Ako je posjednik rudnika namjeravao „u dolu” podignuti takvih strojeva („makinah”), koji se nisu tjerali ljudskom snagom, trebao je to, prije nego što ih je podignuo, prijaviti rudarskoj vlasti. Na temelju čl. 138. dioničarsko društvo za iskapanje ruda bilo je društvo, u kojemu je svaki dioničar jamčio samo svojim dijelom što ga je imao u zajedničkoj imovini, kako za prinose potrebne za obavljanje posla (doplate), tako i za svekolike dužnosti, preuzete u ime društva prema trećim osobama. Dok je dioničarstvo trajalo, svaki dioničar imao je pravo samo na diobu prihoda. Svaki dioničar mogao se odreći svoga dijela ili ga prenijeti na drugoga, ali niti on, a niti njegov nasljednik nisu imali pravo tražiti da bi se razdijelila glavnina dioničke imovine ili da bi se ista prodala radi diobe. Dijelovi u dioničkoj imovini nazivani su rudokusi (kukse) i imali su pravnu vlastitost pokretnine. Dioničarstvo se nije smjelo razdijeliti na više od 128 rudokusa, a rudokus na više od

¹⁸ *Spomen-knjiga*, str. 289-290. Usp. HR-HDA-222.II. MŠR GRR, Motivi nacrtu Zakonske odredbe o dopuni rudarskog zakona. (kut. 143).

stotnu čestica. Svako dioničarsko društvo bilo je obvezno stvoriti direkciju s jednim načelnikom te prijaviti tvrtku rudarskim vlastima. Kada su se rudarski dioničari po zakonu skupili, te su skupštine nazvane dioničarski zborovi. Odluke na takvim zborovima donesene su glasovanjem, i to apsolutnom većinom. Na skupštini je, dok nije izabran predsjednik, predsjedavao onaj koji je imao najviše udjela, a ako je više njih imalo iste udjele, predsjedavao je najstariji od njih. Svaki rudnički poduzetnik bio je odgovoran rudarskoj vlasti te se morao držati *Rudarskoga zakona*.

Radi podupiranja siromašnih, pomoći potrebitim rudarima, a tako i udovicama i njihovoj djeci, rudnički poduzetnici morali su osnovati škri-nje bratovštine (bratimske blagajne). Svaki nadglednik ili rudarski radnik bio je dužan pristupiti kao član bratovštinskoj škri-nji onoga rudnika u kojemu je radio te plaćati ustanovljene prinose. Rudarske su vlasti naređivale da sve rudnike na području njihove nadležnosti pregledaju njihovi izaslanici te da o tome podnesu izvješće, da njihovi izaslanici mogu pregledavati planove o rudokopnji, izdavale sve potrebne naredbe za osiguranje izvršenja *Rudarskoga zakona* kao i naređenja u slučaju potrebe ako bi bile nedostatne mjere što bi ih provodila direkcija rudnika.

Za provođenja *Rudarskoga zakona* postojale su: 1. u prvostupanjskoj molbi rudarska satništva, koja su uređovala posredno ili neposredno po rudarskim povjerenicima, 2. drugostupanjske više rudarske vlasti i 3. u trećestupanjskoj molbi Ministarstvo financija.¹⁹

Navedeni rudarski zakon važio je u Hrvatskoj sve do kraja Drugoga svjetskog rata.²⁰ Preciznije rečeno, novi zakon koji mijenja zakon iz 1854. donesen je tek 1959. godine pod nazivom *Zakon o rudarstvu*.²¹

No ipak, Nezavisna Država Hrvatska stavila je rudarstvo pod nadzor i posvemašnju kontrolu *Zakonskom odredbom o ograničenju sticanja rudarskih prava* od 1. listopada 1941. godine. Sva rudarska prava, osim onih koja su pripadala Nezavisnoj Državi Hrvatskoj na istraživanje (samorovi, zaštitna polja), ukinuta su sama po sebi protekom šeste godine

¹⁹ ZLV, I. Razdiel, Komad XXI, 1854, str. 421-478.

²⁰ BERISLAV Šebečić, „Rudarsko pravo nekad i sad u Hrvatskoj,” *Rudarsko-geološko naftni zbornik* 6, br. 1 (1994), str. 144.

²¹ SL 28/1959.

trajanja, ako do toga roka nije zamoljena podjela prava iskorištavanja (koncesije). Taj se rok računao od dana prve prijave samorova odnosno zaštitnoga polja. Poništene su sve prijave za samorove i zaštitna polja podnesena iza 10. travnja 1941. te su ukinuta tim prijavama stečena prava, osim onih Nezavisne Države Hrvatske. Obustavljeno je svako primanje prijava na rudarska prava osim prijava Nezavisne Države Hrvatske.²²

Također, na temelju *Zakonske odredbe o imenovanju povjerenika kod privrednih poduzeća*²³ od 19. travnja 1941. godine na prijedlog ministra šuma i ruda proglašena je 24. travnja 1941. *Zakonska odredba o imenovanju povjerenika kod šumsko-industrijskih i rudarskih poduzeća*. Navedenom *Odredbom* povjerenike u rudarskim i metalurškim poduzećima, ustanovama i društvima postavljao je ministar šuma i ruda.²⁴ Time je NDH uspostavio posvemašnji nadzor nad rudarskim poslovanjem u zemlji.

²² NN 141/1941.

²³ Na temelju navedene zakonske odredbe dužnost povjerenika u privrednim poduzećima i ustanovama mogli su vršiti samo oni povjerenici koji je postavilo Ministarstvo narodnog gospodarstva. Usp. NN 7/1941. Nadležnost navedenih povjerenika regulirala je *Zakonska odredba o dužnostima i pravima povjerenika imenovanih kod privrednih poduzeća* od 16. svibnja 1941. Na temelju navedene *Zakonske odredbe* povjerenici Ministarstva narodnog gospodarstva imenovani kod privrednih poduzeća imali su svoju dužnost obavljati savjesno i brižljivo marom urednog trgovca. Povjerenici imenovani kod privrednih poduzeća prije preuzimanja dužnosti polagali su prisegu na ruke ravnatelja Ureda za obnovu privrede pri Odjelu za obrt, industriju i trgovinu, i tom su prilikom od njega primali upute za rad. Povjerenici su mogli biti nadzorni i upravni. Nadzorni povjerenici imali su pravo sveukupna nadzora nad poduzećem. Svi nalozi, koje su oni izdali u vršenju svoje dužnosti, bili su obvezni za poduzeće, upravu i namještenike poduzeća. Ako je poduzeće iz bilo kojega razloga ostalo bez pravovaljane uprave, mogla se povjereniku povjeriti i cjelokupna uprava poduzeća. Takvi upravni povjerenici bili su ovlašteni poduzimati sve trgovačke i pravne poslove, koje je obično iziskivalo redovito vođenje poduzeća takve vrste. Povjerenici kod dioničkih društava, zadruge i društava s ograničenim jamstvom imali su pravo saziva glavne skupštine dioničara (zadruge) pridržavajući se pritom odredaba društvenih pravila i postojećih zakonskih propisa. U takvim slučajevima skupštinom je predsjedavao povjerenik. Povjerenici su vršili službu u interesu očuvanja narodne imovine. Usp. NN 30/1941.

²⁴ NN 12/1941.

Treba napomenuti da je uspostavom NDH započeta inicijativa za donošenje novoga zakona o rudarstvu. Osnovni poticaj za donošenje novoga zakona bile su preprodaje prava na eksploataciju, spekulacije i bogaćenja na osnovi tih postupaka uz istovremeno opće nazadovanje rudarstva. Rat i propast NDH spriječili su njegovo donošenje.²⁵

3. Tijela uprave u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nadležna za poslove rudarstva

3.1. Ministarstvo šumarstva i rudarstva NDH

Zakonskom odredbom o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske od 24. lipnja 1941. osnovano je dvanaest ministarstava, između kojih je bilo i Ministarstvo šumarstva i rudarstva sa sjedištem u Zagrebu. U nadležnost navedenoga Ministarstva, kada je riječ o poslovima rudarstva, pripadali su: nadzor nad rudarskim pravima, uprava državnih rudnika i nadzor nad rudarskim privatnim poduzećima i bratimskim blagajnama, niža i srednja rudarska nastava, rudarsko redarstvo.²⁶

Zakonskom odredbom o podjeli ministarstva na odjele i o djelokrugu odjela od 9. kolovoza 1941. Ministarstvo šumarstva i rudarstva podijeljeno je na dva odjela, i to:

1. Odjel za šumarstvo i
2. Odjel za rudarstvo i kovinarstvo.

U nama zanimljivu nadležnost Odjela za rudarstvo i kovinarstvo pripadali su: opći nadzor i briga oko izvršavanja rudarskih propisa i onih o tekućemu gorivu i zemnim plinovima, postavljanje stručne rudarske uprave, briga za sveukupno rudno blago, korisno kamenje i rijetke zemlje, istraživanje, iskorištavanje, oplemenjivanje i prerada rudnoga blaga, vrhovni tehnički, redarstveni i trgovački nadzor nad svim rudarskim i kovinarskim poduzećima i poslovima, uprava državnih solana, državnih rudarskih i kovinarskih poduzeća i poduzeća za naftu i zemni plin, izdavanje rudarskih prava za istraživanje i iskorištavanje, izdavanje

²⁵ B. Šebečić, *nav. dj.*, str. 145.

²⁶ NN 59/1941.

dozvola za preradu rudarskih i kovinarskih proizvoda, nafte, zemnih plinova i rudnih voda, kao i dozvola za uređaje toj svrsi namijenjene, određivanje cijena rudarskim i kovinarskim proizvodima, propisivanje i ubiranje rudarskih pristojbi i prihoda od državnih rudarskih i kovinarskih poduzeća, znanstvena geološka i druga snimanja te ispitivanje zemlje, korisnoga i rudnog blaga, briga za pravilnu raspodjelu rudnih goriva, rudarskih i kovinarskih proizvoda i otpada, sigurnost, društvena i zdravstvena zaštita rudarskoga osoblja, zaštita imovine i rudnoga blaga rudarskih poduzeća, vlasnika zemljišta i javnih probitaka, nadzor nad bratimskim blagajnama u suradnji s Ministarstvom zdravstva, rudarska statistika, rudarska niža i srednja nastava, davanje dozvola ovlaštenim inženjerima, izdavanje dozvola za poslovanje privatnih kamenoloma i redarstveni nadzor nad njima, službovni odnosi cjelokupnoga osoblja državne rudarske uprave i državni rudarskih i kovinarskih poduzeća, pripremanje zakonskih odredaba, naredaba i propisnika, koji su se odnosili na rudarstvo, korisno kamenje, rijetke zemlje, naftu, zemne plinove i rudne vode, sastav i predlaganje proračuna državnih rudarskih oblasti i ustanova, rudarskih i kovinarskih poduzeća te njihovo izvršenje, računarsko-gospodarstveni poslovi, unutarnje poslovanje i pravni poslovi, koji su se odnosili na rudarstvo, nadzor nad prvostupanjskim rudarskim oblastima, rješavanje žalbi protiv odluka prvostupanjskih rudarskih oblasti i rudarsko redarstvo.

Kao posebne rudarske oblasti i zavodi u sklopu Odjela za rudarstvo i kovinarstvo postojali su: Zavod za istraživanje zemlje, Zavod za ispitivanje rudarskih i kovinarskih proizvoda, Ured za raspodjelu rudarskih i kovinarskih proizvoda, Ured za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda.²⁷

Ministar šumarstva i rudarstva donio je 13. studenoga 1941. godine *Naredbu br. 12.799 o privremenom uređenju unutarnjeg poslovanja Odjela za rudarstvo i kovinarstvo*. Navedeni Odjel sastojao se od sljedećih odsjeka:²⁸

²⁷ NN 99/1941.

²⁸ HR-HDA-222.II. MŠR GRR, predmet: Okružnice za 1941. (kut. 141). Usp. RAFAEL LANDIKUŠIĆ, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske sa abecednim*

Pročelnik

Tajništvo

I. Obći odsjek

II. Nadzorno-tehnički odsjek

III. Odsjek za državna rudarska poduzeća

IV. Odsjek za državna talionička poduzeća i solane

V. Odsjek za rudarska istraživanja

VI. Pravni odsjek

VII. Odsjek za nabave

VIII. Odsjek za računovodstvo i blagajnu.

Podređeni Odjelu za rudarstvo i kovinarstvo bili su:²⁹

1. posebne rudarske ustanove: Zavod za istraživanje, Zavod za ispitivanje rudarskih i kovinarskih proizvoda, Ured za raspodjelu rudarskih i kovinarskih proizvoda, Ured za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda
2. rudarska glavarstva: Mostar, Sarajevo, Sinj (poslije 1943. Split), Zagreb
3. rudarske škole: Varaždin i Zenica
4. rudarske uprave: Glogovac-Mišulinovac, Kreševo, Krapina, Pitoča, Semizovac-Zadruga „Bosnia“
5. Ravnateljstvo državnih rudarskih poduzeća u Sarajevu (područni rudnici: Državni rudnik Mostar, Državni rudnik Kakanj, Državni rudnik Kreka s rudarskim upravama Bukinje, Radin-Litva i Banovići, Ugljevik-Mezgraja, Vrdnik, Banja Luka-Maslovare, Nova Gradiška i Semizovac)

popisom občina-gradova-kotareva, te popisom i ustrojstvom svih državnih ureda-ustanova i škola po njihovim sjedištima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (Zagreb: vlastita naklada, 1942), str. 186.

²⁹ R. LANDIKUŠIĆ, *nav. dj.*, str. 186-187. Usp. A. MILIĆ, *nav. dj.*, str. 7. Osim navedenih rudarskih uprava, Obavijesno pomagalo spominje još uprave: Banovići, Oriovac, Vrgorac. Obavijesno pomagalo spominje i nadzor nad privatnim rudnicima i kamenolomima.

6. državne solane: Kreka kod Tuzle, Pag, Ston
7. Hrvatski rudnici i talionice d. d. Sarajevo (Rudnici željezne rude u Ljubiji i Vareš-Majdanu, rudnici ugljena u Zenici i Brezi, Talionica i ljevaonica u Vareš-Majdanu i Čelična valjaonica i žičara u Zenici)
8. Predstavništvo u Zagrebu (Martićeva ulica br. 14)
9. Prodaja: svih proizvoda željezare Vareš putem Glavnoga ravnateljstva Hrvatskih rudnika i talionica d. d. Sarajevo; trgovačkoga lijeva preko Kontrolnoga ureda ljevaonice željeza Zagreb (Martićeva ulica br. 14); željezne rude preko Odjela za rudarstvo i kovinarstvo Ministarstva šumarstva i rudarstva; ugljena preko Prodajnoga ureda kod Ministarstva šumarstva i rudarstva
10. Glavne bratinske blagajne u Zagrebu (Križanićeva br. 1) i Sarajevu.

Pod Glavnu bratinsku blagajnu u Zagrebu spadale su mjesne bratinske blagajne u sljedećim mjestima/gradovima: Bregi Podravski, Caprag, Drniš, Golubovec, Ivanec, Ladanje Donje, Mursko Središće, Nova Gradiška, Novi Marof-Završje, Pitomača, Radoboj, Rasinja, Siverić, Straža, Topusko, Vrdnik, Zagreb, Zajezda.

Pod Glavnu bratinsku blagajnu u Sarajevu spadale su mjesne bratinske blagajne u sljedećim gradovima: Banja Luka ispostava Maslovar, Breza, Kakanj, Kreka-solana, Kreka-ugljenokop, Lješljani, Ljubija, Matjević, Rogatica, Sarajevo, Sase, Semizovac, Teslić, Ugljenik, Vareš, Zenica-rudnik, Zenica-željezara, Živinice. Postojala je i Ljekarna bratinske blagajne u Zenici.

Na temelju *Zakonske odredbe br. CCLXXVIII-2402-Z-1942. o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske* od 9. listopada 1942. godine³⁰ ukinuto je Ministarstvo šumarstva i rudarstva. Njegove poslove preuzelo je novoosnovano Ministarstvo narodnog gospodarstva. Kao pokušaj objedinjavanja privrede pod jednim ministarstvom, Ministarstvo narodnoga gospodarstva NDH preuzelo je sve poslove ukinutih Ministarstva

³⁰ NN 229/1942.

seljačkoga gospodarstva, Ministarstva za šumarstvo i rudarstvo i Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu.

Odredbom od 11. listopada 1943. godine poglavnik ponovno osniva Ministarstvo šumarstva i rudarstva. U nadležnost navedenoga Ministarstva, kada je riječ o poslovima rudarstva, spadali su: rudarstvo i talioničarstvo, nadzor nad rudarskim pravima, uprava i iskorištavanje državnih rudokopa, nadzor nad rudarskim privatnim poduzećima, rudarsko redarstvo, bratinske blagajne u sporazumu s Ministarstvo unutarnjih poslova, niža i srednja rudarska nastava u suradnji s Ministarstvom narodne prosvjete.³¹

Naredba ministra šumarstva i rudarstva o unutarnjemu uređenju Ministarstva šumarstva i rudarstva donesena je 23. prosinca 1943. godine. Poslove iz djelokruga navedenoga Ministarstva, kada je riječ o poslovima rudarstva, obavljali su: Glavno ravnateljstvo za rudarstvo, Zavod za ispitivanje rudarskih i kovinarskih proizvoda, Zavod za istraživanje zemlje, Ured za raspodjelu rudarskih proizvoda i Ured za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda.

Glavno ravnateljstvo za rudarstvo dijelilo se na dva odjela i jedan odsjek, i to:

1. Obći odjel
2. Odjel za državno rudarstvo i talioničarstvo
3. Odsjek računovodstva i blagajne.

Opći odjel Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo dijelio se na tri odsjeka, i to:

1. Upravni odsjek
2. Odsjek za pravna pitanja
3. Nadzorni odsjek.

U nadležnost Upravnoga odsjeka spadali su: cjelokupno unutarnje poslovanje Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo (administracija), poslovi koji su se odnosili na osobna i službena pitanja službenika Glavnoga ravnateljstva i područnih mu oblasti, ureda, zavoda i ustanova, konačna

³¹ NN 233/1943; NN 246/1943. U prvim *Narodnim novinama* pogrešno je napisan naziv Ministarstva – Ministarstvo šuma i ruda. U drugim *Narodnim novinama* to je ispravljeno.

izrada nacрта zakonskih odredaba odnosno osnova naredaba, propisnika, načelnih rješenja i okružnica koje su se odnosile na poslove iz djelokruga Glavnoga ravnateljstva, izdavanje prava istraživanja i povlastica za tekuće i plinske bitumene, rudarska statistika, kao i oni poslovi iz djelokruga Glavnoga ravnateljstva, koji prema svojoj naravi nisu spadali u bilo koji drugi odsjek.

U nadležnost Odsjeka za pravna pitanja spadali su: davanje mišljenja i uputa u pravnim pitanjima iz djelokruga Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo, suradnja s drugim odjelima pri sastavljanju nacрта za ugovore ili druge pravne isprave, rješavanje u drugoj molbi predmeta riješenih od prvostupanjskih rudarskih oblasti, nadzor nad sklapanjem i provedbom pravnih poslova rudarskih oblasti, ustanova i poduzeća, podređenih Glavnomu ravnateljstvu, očevidnost svih zakupnih ugovora, kojima su davani u zakup državni tereni.

U nadležnost Nadzornoga odsjeka spadali su: nadzor i briga nad izvršenjem rudarskih zakona i propisa, vrhovni tehnički i rudarsko-rudarstveni nadzor nad svim rudarskim i talioničkim poduzećima, sigurnost i zaštita rudarskoga osoblja, imovine i rudnoga blaga rudarskih poduzeća, vlasnika zemljišta i javnih probitaka, odobravanje zaštitnih okoliša rudnim i ljekovitim vrelima, dozvole za ovlasti rudarskih, rudarsko-mjeračkih i talioničkih inženjera, rudarska niža i srednja nastava i stručni tečajevi na rudnicima, vrhovni nadzor nad bratinskim blagajnama, društvena i zdravstvena zaštita rudarskog osoblja.

Odjel za državno rudarstvo i talioničarstvo dijelio se na dva odsjeka, i to:

1. Odsjek za državna rudarska i talioničarska poduzeća
2. Odsjek za nabave.

U nadležnost Odsjeka za državna rudarska i talioničarska poduzeća spadali su: vrhovna uprava i tehnički nadzor nad radom državnih rudarskih poduzeća, državnih rudarskih solana i talionica, kao i nadzor nad istražnim radovima za račun države, zastupanje probitaka države u rudarskim društvima i poduzećima, gdje se država pojavljivala kao vlasnik ili suvlasnik u bilo kojemu obliku, nadzor nad računsko-gospodarskim poslovanjem tih poduzeća, sva pitanja u vezi s radnim ugovorom

poduzeća i radnika zaposlenih na državnim rudarskim i talioničkim poduzećima i solanama.

U nadležnost Odsjeka za nabave spadali su: nabava prometnoga, građevnoga i drugoga materijala, strojeva, strojnih uređaja, građevina i naprava za potrebe državnih rudnika, talionica, solana i rudarskih istraživanja.

U nadležnost Odsjeka računovodstva i blagajne spadali su: opća računska služba, računsko-gospodarsko poslovanje Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo i područnih poduzeća, oblasti, ureda, zavoda i ustanova, obračunavanje s Državnom riznicom, prikupljanje viškova od područnih ustanova, kao i prihoda od rudarskih pristojbi, sastavljanje proračuna Glavnoga ravnateljstva i područnih poduzeća, oblasti, ureda, zavoda i ustanova, te svi poslovi oko izvršenja proračuna, isplate osobnih i stvarnih izdataka Glavnoga ravnateljstva i doznake novčanih naklada područnim poduzećima, oblastima, uredima, zavodima i ustanovama, uprava zakladama i fondovima za rudarstvo.

U nadležnost Zavoda za ispitivanje rudarskih proizvoda spadali su: laboratorijsko i praktično ispitivanje svega čvrstog, tekućeg i plinskog goriva, ruda, korisnoga kamenja te rijetkih zemalja, kao i njihovih pređevina, praktično-laboratorijsko ispitivanje svih tvari, koje su bile potrebne za pogon rudarskih i metalurgijskih veleobrtu ili koje su nastale u pogonu, stručne upute za iskorištavanje i upotrebu tvari, vršenje opažanja o praktičnoj primjeni laboratorijskih pokusa u veleobrtu.

U nadležnost Zavoda za istraživanje zemlje spadali su: proučavanje korisnih rudišta i mineralnih ležišta, prijedlozi za vršenje rudarskih istražnih radova, bušenja i daljnjih geofizičkih istraživanja, izrada karata rudnoga blaga NDH, stvaranje arhiva svih korisnih rudišta, mineralnih ležišta, pojava zemnoga ulja i plina, korisnoga kamenja i rijetkih zemalja i stvaranje zbirke ruda, minerala, kamenja i korisnih zemalja.

U nadležnost Ureda za raspodjelu rudarskih proizvoda spadali su: očevidnost proizvodnje rudarskih proizvoda (ugljen, koks i ruda) državnih i privatnih rudarskih poduzeća kao i očevidnost potrošača rudarskih proizvoda, raspodjela rudarskih proizvoda.

U nadležnost Ureda za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda spadali su: prodaja svih rudarskih i kovinarskih proizvoda iz državnih rudnika i talionica, očevidnost tih proizvoda, kao i očevidnost potrošača.

Zavod za ispitivanje rudarskih proizvoda, Zavod za istraživanje zemlje, Ured za raspodjelu rudarskih proizvoda i Ured za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda bili su izravno pod nadzorom glavnoga ravnatelja Glavnog ravnateljstva za rudarstvo.

Odjeli Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo, Odsjek računovodstva i blagajne, Zavod za ispitivanje rudarskih proizvoda, Zavod za istraživanje zemlje, Ured za raspodjelu rudarskih proizvoda i Ured za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda imali su u pravilu zajednički Pomoćni ured u koji su spadali: urudžbeni zapisnik, prijepis, otpравниštvo i pismohrana. Spisi Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo uz oznaku „R” dobivali su i oznaku pojedinog odjela, odnosno odsjeka računovodstva i blagajne, i to. Opći odjel oznaku „I”, Odjel za državno rudarstvo i talioničarstvo oznaku „II”, Odsjek računovodstva i blagajne oznaku „III”, Ured za raspodjelu rudarskih proizvoda kao i Ured za prodaju državnih rudarskih i kovinarskih proizvoda ispod natpisa Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo nosili su i svoje ime, a uz broj urudžbenoga zapisnika samo oznaku „R”.³²

Dana 16. prosinca 1944. donesena je *Zakonska odredba o promjeni i nadopuni zakonske odredbe od 9. listopada 1942. o Državnoj vladi NDH*. U nadležnost Ministarstva šumarstva i rudarstva, što se rudarstva tiče, spadali su: rudarstvo i talioničarstvo, nadzor nad rudarskim pravima, uprava i iskorištavanje državnih rudokopa, nadzor nad rudarskim privatnim poduzećima, rudarsko redarstvo, bratinske blagajne u sporazumu s Ministarstvo unutarnjih poslova, niža i srednja rudarska nastava u suradnji s Ministarstvom narodne prosvjete.³³

³² NN 21/1944. Usp. i *Hrvatski šumarski list* 68, br. 1-2, (1944), str. 34-38.

³³ NN 285/1944.

Odredbom o imenovanju prve hrvatske državne Vlade od 16. travnja 1941. ministrom šuma i ruda imenovan je ing. Ivica Frković.³⁴ Nakon ponovnog osnivanja Ministarstva šumarstva i rudarstva od 11. listopada 1943. do svibnja 1945. ministar je bio dr. Josip Balen, bivši ministar narodnoga gospodarstva.³⁵

3.2. Ministarstvo narodnoga gospodarstva NDH

Kao što je već rečeno, na temelju *Zakonske odredbe o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske* od 9. listopada 1942. godine ukinuto je Ministarstvo šumarstva i rudarstva. Novoosnovano Ministarstvo narodnoga gospodarstva preuzelo je sve poslove ukinutih Ministarstva seljačkoga gospodarstva, Ministarstva za šumarstvo i rudarstvo i Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu.

U nadležnost Ministarstva narodnoga gospodarstva (Rudarstvo), kada je riječ o poslovima rudarstva, spadali su: rudarstvo i talioničarstvo, nadzor nad rudarskim pravima, uprava i iskorištavanje državnih rudokopa, nadzor nad rudarskim privatnim poduzećima, rudarsko redarstvo, bratinske blagajne u sporazumu s Ministarstvo unutarnjih poslova, niža i srednja rudarska nastava u suradnji s Ministarstvom narodne prosvjete.³⁶

Odredbom o osnivanju glavnih ravnateljstava od 14. listopada 1942. godine u Ministarstvu narodnoga gospodarstva osnovano je pet glavnih ravnateljstava između kojih je bilo i Glavno ravnateljstvo za rudarstvo.³⁷ Na temelju *Zakonske odredbe o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske* od 9. listopada 1942. godine glavna ravnateljstva organizirana su prema propisima koji su u tome pogledu vrijedili za ministarstva. Na njihovu čelu nalazio se glavni ravnatelj, kojega je imenovao i razrješavao

³⁴ HR-HDA-219. MPJR, *Vjesnik naredaba i osobnih poslova za cjelokupnu oružanu snagu Države Hrvatske, Odio za željeznički promet* 1/1941. (kut. 216). Usp. DARKO STUPARIĆ, *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, Minerva, 1997., str. 455, 459.

³⁵ D. STUPARIĆ, *nav. dj.*, str. 454, 459.

³⁶ NN 229/1942.

³⁷ NN 235/1942.

poglavnik.³⁸ Glavno ravnateljstvo za rudarstvo nastavilo je poslovanje bivšega Odjela za rudarstvo i kovinarstvo Ministarstva šumarstva i rudarstva.

Ministar narodnoga gospodarstva NDH od 10. listopada 1942. do 11. listopada 1943. godine, kada se ponovo osniva Ministarstvo šumarstva i rudarstva, bio je dr. Josip Balen.³⁹ Ministarstvo šumarstva i rudarstva ponovo preuzima poslove rudarstva u svojoj nadležnosti.

4. Bratinske blagajne

Kao što je već ranije rečeno, na temelju *Rudarskog zakona* iz 1854. svi vlasnici rudnika bili su dužni uvesti tzv. škrinje bratovštinske ili bratinske blagajne. Navedene škrinje (pieneznice bratinstva rudarskoga, oskèrbionice) osnivaju se radi podupiranja siromašnih, pomoći rudarima (bolest, novci za pokop i sl.), a tako i udovicama i siročadi. Kod svake bratinske blagajne postojao je u početku po jedan poseban upravni odjel (bolesnička blagajna i provizijska blagajna), te su se u tu svrhu i prihodi i rashodi zaračunavali odvojeno. Na pristup u bratinske blagajne i na osiguranje u oba blagajnička odjela i svekolike osiguravajuće grane bili su obvezni svi rudari koji su radili u rudnicima. Bratinske blagajne podlijevale su nadzoru rudarskih oblasti i to u prvoj instanci kotarskomu činovniku u čijemu su kotaru imale svoje tijelo.

Ministar šuma i rudnika Kraljevine Jugoslavije donio je 29. prosinca 1937. godine *Pravila Bratinske blagajne*. Bratinske blagajne, osnovane na načelu uzajamne pomoći i samouprave, bile su pod nadzorom rudarskih vlasti, a obavljale su osiguranje radnika i službenika zaposlenih u rudarskim poduzećima. Službeni naziv bio je Bratinska blagajna, a posebni nazivi bili su: mjesne i glavne bratinske blagajne.

Glavne bratinske blagajne obavljale su osiguranje u slučaju nesreće na poslu, iznemoglosti, starosti i smrti, kao i za slučaj nezaposlenosti za područja prvostupanjskih rudarskih vlasti (rudarskih glavarstava i rudarske inspekcije). Sjedišta su im bila u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani,

³⁸ NN 229/1942.

³⁹ Usp. D. STUPARIĆ, *nav. dj.*, str. 454, 459.

Sarajevu i Splitu. Mjesne bratinske blagajne obavljale su osiguranje za slučaj bolesti. Sjedišta Mjesnih bratinskih blagajni bila su na pojedinim poduzećima s više od 200 radnika, a sjedišta Zadružnih mjesnih bratinskih blagajna za više poduzeća (u koja su ulazila poduzeća s ispod 200 radnika) bila su u većim mjestima, prema odluci rudarskih vlasti.

Bratinske blagajne sastojale su se od sljedećih odjeljaka: bolesničkoga, invalidskoga, mirovinskoga i za zbrinjavanje nezaposlenih. Organi Bratinske blagajne bili su: u poduzeću: Mjesna skupština, Mjesni upravni odbor i Mjesni nadzorni odbor; izvan poduzeća: Glavna skupština, Glavni upravni odbor i Glavni nadzorni odbor.

Ban dr. Ivan Šubašić izmijenio je 28. svibnja 1940. godine *Pravila Bratinske blagajne*, tako da su glasila: Pravila Bratinske blagajne u Banovini Hrvatskoj. Bratinske blagajne, osnovane na načelu uzajamne pomoći i samouprave, bile su pod nadzorom rudarskih vlasti, a obavljale su osiguranje radnika i službenika zaposlenih u rudarskim poduzećima. Službeni naziv bio je Bratinska blagajna, a posebni nazivi bili su: Mjesna i Glavna bratinska blagajna. Glavna bratinska blagajna sa sjedištem u Zagrebu obavljala je osiguranje za slučaj nesreće na poslu, iznemoglosti, starosti i smrti, kao i za slučaj nezaposlenosti na cijelome području Banovine Hrvatske. Glavna bratinska blagajna u Splitu likvidirana je.⁴⁰ Sa stupanjem na snagu ovih Pravila stupilo je u likvidaciju poslovanje Glavne bratinske blagajne u Sarajevu za one kotare koji su Uredbom o Banovini Hrvatskoj pripojeni Hrvatskoj, a spadali su u pogledu rudarskoga osiguranja u područje sarajevske Glavne bratinske blagajne. Navedeno poslovanje preuzela je zagrebačka Glavna bratinska blagajna. Mjesne bratinske blagajne obavljale su osiguranje za slučaj bolesti. Sjedišta mjesnih bratinskih blagajni bila su u pojedinim poduzećima s više od 200 radnika, a sjedišta Zadružnih mjesnih bratinskih blagajna za više poduzeća (u koja su ulazila poduzeća s ispod 200 radnika) bila su u većim mjestima, prema odluci rudarskih vlasti.

⁴⁰ Na temelju *Naredbe* bana od 18. rujna 1940. o dopuni *Pravila* bratinskih blagajna u Banovini Hrvatskoj, imovina Glavne bratinske blagajne u Splitu zajedno sa svim pravima i obvezama prešla je na Glavnu bratinsku blagajnu u Zagrebu.

Zadatak je bratinskih blagajni bio da svojim članovima, njihovim porodicama i srođnicima osiguraju: liječenje, bolesničke potpore i pogrebne, invalidske pomoći (rente) u službi povrijeđenim i onesposobljenim, mirovine ili otpremnine iznemoglim ili ostarjelim članovima, kao i poslije njihove smrti preostaloj porodici i srođnicima i pomoć i posredovanje rada u slučaju nezaposlenosti. Bratinske blagajne sastojale su se od sljedećih odjeljaka: bolesničkoga, invalidskoga, mirovinskoga i za zbrinjavanje nezaposlenih. Organi Mjesne bratinske blagajne bili su: Mjesna skupština, Mjesni upravni odbor i Mjesni nadzorni odbor. Organi Glavne bratinske blagajne bili su: Glavna skupština, Glavni upravni odbor i Glavni nadzorni odbor. Prvostupanjske rudarske vlasti obavljale su nadzor u prvome stupnju nad svim poslovima područnih mjesnih bratinskih blagajni, a nad svim poslovima Glavne bratinske blagajne prvostupanjska rudarska vlast u sjedištu Glavne bratinske blagajne. Za rješavanje sporova postojao je Sud rudarskog osiguranja i to u sjedištu Glavne bratinske blagajne.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, *Odlukom o promjeni naziva Glavne bratinske blagajne* od 10. lipnja 1941., naziv Glavna bratinska blagajna Banovine Hrvatske u Zagrebu mijenja naziv u Glavna bratinska blagajna u Zagrebu. Bratinske blagajne su, kao što sam već naveo, osnovane na načelu uzajamne pomoći i samouprave. Bile su pod nadzorom rudarskih vlasti, a obavljale su osiguranje radnika i službenika zaposlenih u rudarskim poduzećima. Postojale su, dakle, dvije glavne bratinske blagajne i to u Zagrebu i Sarajevu⁴¹ s podređenim mjesnim bratinskim blagajnama.⁴²

⁴¹ Zakonskom odredbom o područjima rudarskih glavarstava od 5. listopada 1942., područja glavnih bratinskih blagajni u Zagrebu i Sarajevu poklapala su se s područjima rudarskih glavarstava u Zagrebu odnosno u Sarajevu. Usp. NN 226/1942.

⁴² SINIŠA LAJNERT, „Arhivistički prikaz sustava bankovno-novčarskih institucija u Hrvatskoj do likvidacije privatnih kreditnih poduzeća (1846-1949)”, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2008., str. 545-562.

Zaključak

Cilj je ovoga rada prikaz ustroja tijela uprave nadležnih za poslove rudarstva u NDH s gledišta povijesti ustanova. Rad se temelji na analizi arhivskoga gradiva, propisa objavljenih u službenim glasilima koji su regulirali taj ustroj, službenih shematizama te predmetne znanstvene i stručne literature. Za poslove rudarstva u početku je bilo nadležno Ministarstvo šumarstva i rudarstva NDH da bi poslije njegova ukinuća u listopadu 1942. godine navedene poslove preuzelo Ministarstvo narodnoga gospodarstva. U listopadu 1943. godine ponovo se osniva Ministarstvo šumarstva i rudarstva te ponovo preuzima poslove rudarstva u svoju nadležnost. Unutar nadležnoga Ministarstva poslove rudarstva nadgledao je Odjel za rudarstvo i kovinarstvo, da bi se to u listopadu 1942. godine diglo na višu razinu osnivanjem Glavnoga ravnateljstva za rudarstvo. Struktura rudarskoga sustava NDH bila je, dakle, postavljena hijerarhijski, od najvišega tijela – nadležnoga Ministarstva, pa na niže, sve do privatnih rudnika i kamenoloma. Time su omogućeni stroga centralizacija i provođenje odluka vrhovnoga upravnog i nadzornoga tijela u vidu ministra šuma i ruda, a neko vrijeme i ministra narodnoga gospodarstva. Taj nadzor olakšan je uvođenjem državnoga povjerenika u sva rudarska poduzeća. To isto učinili su i Nijemci koji su trebali rude Bosne (i osobito Hercegovine) za svoju vojnu industriju. Rezimirajući prikazano stanje rudarstva u NDH, možemo zaključiti da je državna vlast, u suradnji s Nijemcima radi važnosti za ratnu privredu, sve učinila da cjelokupno rudarstvo stavi pod potpunu, centraliziranu kontrolu i nadzor. No, zbog učestalih i uglavnom uspješnih napada jedinica NOV na rudničku infrastrukturu, a u završnoj fazi rata i savezničkoga bombardiranja, ta kontrola uistinu nikada nije zaživjela na terenu.

Popis izvora

Arhivsko gradivo

- *Hrvatski državni arhiv*
- HR-HDA-211. Hrvatski državni sabor Nezavisne Države Hrvatske (HDS NDH)
- HR-HDA-219. Ministarstvo prometa i javnih radova (MPJR)
- HR-HDA-222.II. Ministarstvo šumarstva i rudarstva. Glavno ravnateljstvo za rudarstvo (MŠR GRR)
- HR-HDA-529. Hrvatska državna banka Zagreb (HDB)

Službena glasila i tisak

- *Narodne novine* (Zagreb), 1941, 1942, 1943, 1944.
- *Hrvatski šumarski list* (Zagreb), 1943, 1944.
- *Službeni list* (Beograd), 1959.
- *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* (Zagreb), 1854.

Literatura

- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, MIRA, “Hrvatsko gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”, *Časopis za suvremenu povijest*, 27 (1995), br. 3, str. 527-542.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, MIRA, “Rudnik željezne rude “Ljubija” za vrijeme okupacije”, *Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovici) 27. i 28. oktobra 1977. godine u okviru proslave Titovih jubileja i 35-godišnjice kozarske epopeje*, Joco Marjanović (ur.), Prijedor, 1980., str. 363-377.
- BRKLJAČA, SEKA, „Bosanskohercegovački boksit kao strateška sirovina (1918. – 1945)“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, 1999., str. 341-357.

- LAJNERT, SINIŠA, “Arhivistički prikaz sustava bankovno-novčarskih institucija u Hrvatskoj do likvidacije privatnih kreditnih poduzeća (1846-1949)”, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2008.
- LANDIKUŠIĆ, RAFAEL (ur.), *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske sa abecednim popisom obćina-gradova-kotareva, te popisom i ustrojstvom svih državnih ureda-ustanova i škola po njihovim sjedištima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, vlastita naklada, 1942.
- MILIĆ, ANGELIKA, *Obavijesno pomagalo za podfond HR HDA 222.II Ministarstvo šumarstva i rudarstva. Glavno ravnateljstvo za rudarstvo 1941 – 1945*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2006.
- *Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske, 10.4.1941.-10.4.1942.*, Zagreb, Državni izvještajni i promičbeni ured, 1942.
- STUPARIĆ, DARKO (ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, Minerva, 1997.
- Šebečić, Berislav, “Rudarsko pravo nekad i sad u Hrvatskoj”, *Rudarsko-geološko naftni zbornik* 6, br. 1, 1994., str. 141-150.

Review article

Received on October 18, 2021

Accepted on November 8, 2021

IVICA HALAPIR – PETAR BAŠIĆ

Croatian State Archives, Zagreb – Josip Juraj Strossmayer University
of Osijek, Faculty of Education

ihalapir@arhiv.hr – pbasic@foozos.hr

ORGANISATION OF THE MINING INDUSTRY GOVERNING BODIES IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA

The authors of the article deal with the organization of governing bodies responsible for the mining industry in the Independent State of Croatia from a historical viewpoint. At first, the Ministry of Forestry and Mining of NDH was responsible for the mining industry, and after it was abolished in October 1942 its work was taken over by the Ministry of National Economy. In October 1943, the Ministry of Forestry and Mining was reestablished and it took over the mining under its jurisdiction. Within the responsible Ministry, the Department for Mining and Metallurgy was in charge of the mining industry, and that was raised to a higher level in October 1942 when the Main Directorate for Mining was established. Special mining institutions, mining leaderships, mining schools, mining boards, the Directorate of State Mining Companies in Sarajevo with regional mines, state salt pans, the company Croatian Mines and Metal Foundry Sarajevo, main social insurance registers with subordinate local social security registers, private mines and quarries were subordinated to those directorates and ministries. On the territory of NDH the mining industry was regulated by the General Mining Law from 1854 for Dalmatia, Croatia and Slavonia, and the Mining Law for Bosnia and Herzegovina from 1881. Although both these laws were based on the liberal principal of free mining, by installing state commissioners into mining and metallurgy companies right from the beginning,

NDH put the mining industry under state surveillance and ultimate control. The same thing was done by Germans who needed the ores from Bosnia and Herzegovina in order to produce weapons.

Keywords: Independent State of Croatia; governing bodies; mining; 1941-1945